

Tézisfüzet

LAKATOS MÁTÉ

Hinni és tenni:

hit és cselekvés kapcsolata, és ezek háttere a vallási tanításban

Sajjid Quṭbnál, a *ḡāhilijja* terminus vizsgálatán keresztül

szemléltetve

Prof. Maróth Miklós

(témavezető)

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Nyelvtudományi Doktori Iskola

(vezetője: Prof. Surányi Balázs)

Klasszika-filológia műhely

(vezetője: Prof. Maróth Miklós)

2022

1. A kutatás előzményei, problémafelvetés

1.1. A kutatás előzményei

A Muzulmán Testvériség (korai) történetének alapműveként két művet szokás megnevezni. MITCHELL (1969) 1954-ig, tehát a Testvériség és a Szabad Tisztek közötti kapcsolat megromlásának kezdetéig mutatja be a mozgalom történetét, valamint annak szervezeti felépítését és ideológiáját. CARRÉ és MICHAUD (1983) bemutatja az 1954-ben kezdődő, és a '70-es évek elejéig tartó nagy üldöztetés, és az azt követő évtized történetét is, valamint foglalkozik a mozgalom szíriai ágának tevékenységével is. ZOLLNER (2009) a Testvériség történetének talán legmozgalmasabb időszakát veszi górcső alá, amikor az alapító Ḥasan al-Bannā halálával kezdődő, az 1952-es forradalmat, az al-Ḥudajbī megválasztása körüli belső hatalmi harcot és ideológiai vákuumot, és a mozgalom üldöztetését is magában foglaló, a hatalommal a *modus vivendi* megtalálásáig tartó időszakot dolgozza fel. Növeli műve értékét, hogy nagy figyelmet szentel Ḥasan al-Ḥudajbīnak és ideológiájának, valamint a *Du'āt lā quḍāt* c. mű szerzősége és összeállítása kérdésének, mely témák eddig kevés figyelmet kaptak a Testvériség történetével foglalkozó szakirodalomban. ABED-KOTOB (1995) és MASOUD (2013) a szervezet és az ideológia bemutatására koncentrálnak tanulmányukban (főként a nagy üldöztetés utáni időszakban), és azt vizsgálják, hogy mennyiben tekinthetők a mozgalom céljai és

eszközei mérsékeltek, illetve maga a mozgalom kompromisszumra törekvőnek.

A Qutbbal foglalkozó vonatkozó szakirodalmat két részre bontanám: amelyik az életével is foglalkozik, és amelyik főként gondolatrendszerére fókuszál. Életét ABU RABI (1984), CALVERT (2000, 2001), HAGLER, KEPEL (1985), KHATAB (2002a), KHATAB és BOUMA (2007), MOUSSALLI (1992), MUSALLAM (1998), USHAMA (2007), ZOLLNER (2007, 2009), valamint QUTB (2005) saját gyermekkorát bemutató önéletrajzi művéből ismerhetjük.

Az 1980-as években és az 1990-es évek elején számos könyvfejezetben és tanulmányban tárgyalták Qutb ideológiáját és annak jelentőségét. BINDER (1988), CHOEIRI (1990), HADDAD (1983a, b), HĀFĪZ DIJĀB (1987), KEPEL (1985), MOUSSALLI (1992), MUSALLAM (1990), SHEPARD (1989) és SIVAN (1985) közösen sokat tettek Qutb gondolatrendszerének bemutatása és elemzése terén, ugyanakkor kevésbé bizonyultak sikeresnek egyrészt azon körülmények meghatározásában, melyek közrejátszottak gondolatainak kialakításában, másrészt azon folyamatok vizsgálatában, melyeken keresztül ezek a gondolatok megfogalmazódtak – írja CALVERT (1993), aki művében éppen ezért erre is figyelmet fordít, és ugyanígy kontextusában vizsgálja a kérdést későbbi (2011) művében is. Szintén ebből a szempontból (is) fontosak azok a művek, melyek azt vizsgálják, hogy milyen hatást gyakoroltak Qutb eszmerendszerére az Egyesült Államokban eltöltött évek (pl. CALVERT, 2000 és 2001, HAGLER), valamint Zollner fent már említett

két műve, melyek a börtönévek szerepét, és esetleges kizárólagosságát vizsgálják a gondolataiban bekövetkező radikális fordulatban.

A tanulmányok másik csoportja Quṭb tanainak hatásával foglalkozik. IRWIN (2001), ZIMMERMAN (2004) és KHATAB (2011) a Bin Lādirra, a szeptember 11-i eseményekre, és az *al-Qā'idára* gyakorolt befolyását vizsgálja. AZOULAY (2015) azt a kérdés járja körbe, hogy vajon al-Bannā és Quṭb eszméinek van-e hatása napjainkban a Muzulmán Testvériségre.

Quṭb szellemi biográfiájának egészét, annak alakulását, változásait mutatja be MOUSSALLI (1992) és MUSALLAM (2005). Mindebből csak egy-egy terminusra és annak quṭbi értelmezésére összpontosít KHATAB (2002b, 2006a, 2006b), SHAH BIN JANI (1998) és SHEPARD (2003).

Végül megemlíteném KHATAB két további művét (2007, 2009), melyekben gyakorlatilag egyedülként a vonatkozó szakirodalomban a demokrácia hangját keresi Quṭb ideológiájában.

1.2. Problémafelvetés

Kétségtelen, hogy Quṭb, vagy talán pontosabb, ha úgy fogalmazunk, hogy ideológiája nagy hatást gyakorolt és gyakorol mind a mai napig a radikális, fundamentalista iszlamista mozgalmakra. Gyakran ez az, ami miatt foglalkoznak személyével és ideológiájával, és ezzel támasztják alá jelentőségét,¹ s úgy tűnhet, hogy ez alapján próbálják

¹ ALLEN, 2011, IRWIN, 2001, LANE 2016, MASOUD, 2013, MUSALLAM, 2005, SHEPARD, 2007, ZIMMERMAN, 2004.

meg elhelyezni az iszlám világának vallási és eszmei térképén. Disszertációmban egyrészt önmagában, másrészt az „okok” felől közelítem meg eszmerendszerének egy szeletét, tehát az ő személyes élményei, hite és az őt körülvevő környezet alapján, nem pedig az alapján, hogy milyen hatást váltottak ki eszméi halála után, és hogyan értelmezték azokat, nem kétségbe vonva ennek a vizsgálati iránynak a létjogosultságát.

Mi a hit és „hogyan” hisz az ember?

A muzulmán teológia témáinak többsége azzal foglalkozik, hogy *mit* kell hinni. A hit teológiája ellenben arra keresi a választ, hogy mi maga a hit, és *hogyan* kell hinnie annak, aki hívő. A hit vajon egy krédó, amit az ember igaznak tart, egy szóbeli hitvallás, vagy teljes bensőnk és minden tettünk alárendelése Allah szolgálatának? Mi a kapcsolat Quṭbnál hit és cselekvés között?

2. A követett módszertan

Disszertációmban arra kerestem a választ a *ğāhilijja* terminus vizsgálatán keresztül, hogy mi a kapcsolat Quṭbnál hit és cselekvés között, és mi gondolatrendszerének háttere a vallási tanításban. Ezért vizsgálatom középpontjában a szövegek állnak.

Kiindulási pontként a *ğāhilijját* választottam, hiszen minden elmélet gerincét annak terminusai adják, és ez Quṭb talán legfontosabb

terminusa, szerinte ez a korszak problémája, amire az egyedüli válasz az iszlám.

Munkám három nagyobb egységből áll.

Az első egység: a történelmi háttér (II-III. fejezet)

Ebben ismertetem a Quṭb körülvevő politikai, gazdasági, szellemi és kulturális környezetet.

A második egység: a disszertáció tárgya (IV-VII.)

A IV. fejezetben a Quṭb eszmerendszerének középpontjában álló *ḡāhilijja* terminus lexikai és koráni gyökereit tárom fel, és megvizsgálom, hogy vajon létezik-e a terminusnak nyugati megfelelője.

A VI. és a VII. fejezet alapját Quṭb három műve képezi: a *Fī zilāl al-Qurʿān*, a *Ḥaṣāʾis al-taṣawwur al-islāmī wa muqawwimātuḥu* és *Maʿālim fī 'l-tarīq*. Ezek tartalmát, megírásának célját és körülményeit, az V. fejezetben ismertetem röviden, ami hozzájárul tartalmuk helyes értelmezéséhez.

A VI. fejezetben a *Fī zilālra* és a *Ḥaṣāʾisra* támaszkodva vizsgálom meg a *ḡāhilijja* terminust és ezen keresztül Quṭb ideológiájának vallási hátterét. A *Fī zilāl* egy modern *tafsīr*, ezért Quṭb tanai vallási hátterének feltárásában megkerülhetetlen. Ebből ismerhetjük meg, hogy hogyan értelmezi Quṭb a *ḡāhilijja* koráni megjelenéseit. A *Ḥaṣāʾis* szintén a vallási tanítás, Quṭb gondolatrendszere és a cselekvés közti kapcsolat feltárásában nyújt segítséget.

A VII. fejezet középpontjában a *Maʿālim* és benne a *gāhilijja* terminus áll. Ez Quṭb életében az utolsóként kiadott műve, melyben a *gāhilijja* terminus a legérettebb formában megjelent, és nagy hangsúlyt kap benne a hit és a cselekvés. A fejezet bevezetőjében részletesen bemutatom a terminus elemzésének módszerét. Ezután arra keresem a választ, hogy mit ért ez a fogalom alatt ebben a műben, és mi a megoldás a *gāhilijjára*, valamint, hogy mi a kapcsolat a fogalom és a mozgalom, a vallási tanítás és a cselekvés között.

Harmadik rész: vizsgálatom eredményei (VIII-XI.)

Itt ismertetem vizsgálatom főbb eredményeit tizenkét kérdésre adott válasz formájában, és bemutatom a további kutatás két lehetséges irányát.

3. Az új eredmények

Munkám a *gāhilijja* terminus vizsgálatán keresztül áttekintést és elemzést kíván nyújtani arról, hogy hogyan kapcsolódik össze Quṭb eszmerendszerében a hit és a cselekvés, és mi ezeknek a háttere a vallási tanításban. Vizsgálatom főbb eredményeit tizenkét kérdésre adott válasz formájában ismertetem az alábbiakban.

- 1. Szöveghagyomány vagy kontextus?*
- 2. Terminológia, mint az elmélet gerince és lényege?*
- 3. Radikális? Fundamentalista?*
- 4. Mi a hit?*

5. *Honnan ered, és mi Quṭb küldetéstudata?*
6. *Reaktív vagy cselekvő-kezdeményező jellegű Quṭb apologetikája?*
7. *Mi a ḡāhilijja terminus jelentéstartalma?*
8. *Miért nem a kufr kifejezést használja?*
9. *Lehet-e a szekularizmus a ḡāhilijja nyugati megfelelője?*
10. *Mi Quṭb gondolatrendszerének vallási háttere, melyek a gyökerei a vallási tanításban?*
11. *Miből következik a mozgalom szükségessége?*
12. *Hogyan éljen egy muzulmán, vagy egyáltalán élhet-e egy olyan államban, melynek törvényei nem egyeznek vallása tanításával?*

Ezekből itt a hét fontosabbat ismertetem.

2. Terminológia, mint az elmélet gerince és lényege?

Munkám középpontjában Quṭb gondolatrendszerének egy terminusa, a *ḡāhilijja* állt. Azt láthattuk, hogy a pontos jelentéstartalom meghatározásához meg kellett ismernünk más kulcsfogalmakat is (pl. *hākimijja*, *talīʿa*, *ulūhijja*, *rubūbijja*), másrészt a vizsgálathoz kapcsolódóan olyan fontos kérdésekre is választ kaptunk, mint pl.: mi a hit, mi a tanainak a vallási háttere, honnan ered és mi az ő küldetéstudata.

Ezért azt mondhatjuk, hogy beigazolódott az a feltételezésem, hogy munkám alátámasztja azt az alaptételt, mely szerint a terminusok adják egy elmélet gerincét, és ezek pontos ismerete révén az adott gondolatrendszer lényege válik érthetővé.

3. Radikális? Fundamentalista?

Quṭb gondolatrendszere nagy hatással bírt és bír mind a mai napig a radikális, fundamentalista iszlamista mozgalmakra. Quṭb eszmerendszerének végső formáját egyrészt önmagában, másrészt az ő előlétele és az őt körülvevő környezet alapján közelítettem meg, nem pedig a hatásai felől, és ennek alapján kerestem a helyét a radikális – mérsékelt, valamint a fundamentalista – „nem fundamentalista” tengely mentén.

Az előbbi tengelyen egyértelműen a radikálishoz van közelebb többek között a változtatás mértéke, a bármiféle kompromisszum elvetése, az iszlám – *ḡāhilijja* sztereotípiája és az aktivizmus miatt. Ámde az erőszakos eszközök alkalmazására való egyértelmű „felszólítás” hiánya miatt nem ennek a tengelynek a radikális végpontjában található Quṭb. Gondolatainak egyes későbbi „felhasználói” viszont jóval túl vannak rajta a radikális irányban.

Az utóbbi tengely kapcsán két helyes válasz létezik annak függvényében, hogy mit értünk a ’fundamentalista’ kifejezés alatt. Ha az *uṣūlijja/uṣūlī* értelemben használjuk, akkor Quṭb fundamentalista. Ha a nyugati jelentéstartalmával, akkor nem.

4. Mi a hit?

A hit nem pusztán a vallási tanítás elfogadása és a *šahāda* kimondása, hanem cselekvés is. Quṭbnál az utóbbit két részre bonthatjuk: egyrészt a hívőnek az iszlámhoz kell igazítania minden tettét, másrészt erre kell hívnia másokat is. A hit és a tett fontosságát mutatja, hogy a

muzulmán elképzelés változatlan alkotóelemei között említi meg azt, hogy csak egyetlen dolog alapján lehet az emberek között különbséget tenni, *ez pedig az istenfélelem és a helyes cselekedetek.*²

Nem tartja helyesnek a tettek szétválasztását *‘ibādātra* és *mu‘āmalātra*, mert *nincs a muzulmán elképzelésben emberi cselekvés*, ami nem *‘ibādāt* lenne,³ és mert az romlást hoz a vallásra.⁴ Tehát a hit és a belőle fakadó, a tőle szükségszerűen elválaszthatatlan cselekvés az iszlám.

7. *Mi a ġāhilijja terminus jelentéstartalma?*

Három forrásra támaszkodtam a *ġāhilijja* jelentését illetően. A *Fī zilāl*ban négy főbb pillére van a terminus jelentéstartalmának: **(i)** egy (társadalmi) állapot, amikor ezért bárhol és bármikor fennállhat; **(ii)** az iszlám ellentétje, mert nem „adja meg” Allahnak az *ulūhijjāt* és az *ubūdijjāt* és törvényeit emberi törvényekre cserélik; **(iii)** az ember más ember(ek)nek van alávetve, **(iv)** egy életmód. A *ġāhilijja* négy koráni megjelenése közül, ezek elsősorban a Korán 5,50-hez és 48,26-hoz köthetők, avagy azokból bonthatók ki, vezethetők le. A *hākimijjával* itt még nem állítja szembe, bár az **(ii)** és az **(iii)** tkp. ezt írja körül.

A *Ḥaṣāʿiṣ*ban öt pillért határozhatunk meg, melyekből négy megfeleltethető a *Fī zilāl*ban található négy pillérnek **(A-i, B-iv, C-iii, D-ii)**, míg az ötödik **(E)** egy új, és Quṭb *ġāhilijja* értelmezése és

² *Ḥaṣāʿiṣ*, 77–78.; *The Islamic Concept*, 46–47.

³ *Ḥaṣāʿiṣ*, 114.; *The Islamic Concept*, 70.

⁴ *Ḥaṣāʿiṣ*, 113–115.; *The Islamic Concept*, 70. *Ḥaṣāʿiṣ*, 114.; *The Islamic Concept*, 70.

eszmerendszerének egésze szempontjából igen fontos elem, mégpedig az, hogy a *ġāhilijja* Allah *hākimijjájának* ellentétje. Két dologra fontos felhívni a figyelmet a *hākimijja* kapcsán: először is, Mawdūdī kivételével, a korábbi gondolkodóknál nem jelent meg a *ġāhilijja* ellentétjeként; másodsor pedig, miközben Quṭb eszmerendezere alapvetően a Koránra épül és a *ġāhilijja* is egy koráni terminus, addig a *hākimijja* nem koráni terminus, hanem neologizmus.

A *Ma‘ālimban* hat pillérre támaszkodik a terminus jelentéstartalma, melyek közül öt megfeleltethető a *Haṣā‘iṣban* találhatóaknak, és ebből négy pedig a *Fī zilālban* találhatóaknak is (**A1-A-i, A2-D-ii, A3-E, A4-C-iii, A5-B-iv, A6**). A *Haṣā‘iṣhoz* képest két különbséget találunk: egyrészt itt egyértelműen kerül egymással szembeállításra a *ġāhilijja* és a *hākimijja*, másrészt pedig itt nevezi aktív mozgalomnak a *ġāhilijját*.

Mindezt szem előtt tartva a következő megállapításokat tehetjük Quṭb *ġāhilijja* fogalmával kapcsolatban:

- 1) Jelentéstartalmának hat főbb eleme a következő: egy állapot, egy életmód, az ember az embernek van alávetve, a *hākimijja* ellentétje, szemben áll az iszlámmal és szembeáll vele és egy aktív mozgalom.
- 2) A *Haṣā‘iṣban* és a *Ma‘ālimban* megjelenő *ġāhilijja* jelentéstartalma alapvetően igazodik a *Fī zilālban* találhatóhoz, tehát ahhoz, ami Quṭb szerint a terminus jelentéstartalma a Koránban. Csak a *hākimijjával* való egyértelmű szembeállításával egészítette ki.

- 3) Eltér a terminus *történelmi/klasszikus* értelmezésétől, mert a *ġāhiliját* egy állandó létezőnek tekinti az iszlám mellett; egy állapot, mely nem korlátozódik időben az iszlám előtti időkre, térben pedig az Arab-félszigetre. Azaz úgy hoz újat, hogy tulajdonképpen a terminus koráni, ha úgy tetszik eredeti jelentéséhez nyúlik vissza, amit összességében a Koránban jelentett, egy bizonyos erkölcsi állapotot, és azt igyekszik hozzáigazítani a saját korszakához.
- 4) A terminus *Ma'ālimbeli* jelentéstartalmával Quṭb minden korábbi értelmezéshez képest újat nyújt azzal, hogy *aktív mozgalomként* is tekint a *ġāhilijára*.

Ami Quṭb és a terminus használatában közvetlen elődjének tekinthető Mawdūdī és Nadwī *ġāhilijja* fogalmának hasonlóságát és különbségét illeti, a következőket mondhatjuk:

- 1) Mawdūdī a *ġāhilijával* egy állapotot ír le, mely a *hākimijja* ellentétje, és nem nevezi *kāfir*nak azt, aki nem a *hākimijja* szerint él. Ez a három elem megtalálható Quṭb *ġāhilijja* terminusában is, feltételezhetően Mawdūdī hatására.
- 2) A *ġāhilijja* és az iszlám viszonyát illetően közös Mawdūdīban és Quṭban, hogy egyik szerint sem létezhet egymás mellett az iszlám és a *ġāhilijja*.
- 3) Ugyanakkor Quṭbnál nem találjuk meg azt a kategorizálást, amit Mawdūdīnál, aki két fő típust, különböztet meg: a *ġāhilijja hāliṣát* és amikor az

érzékelések feletti elmélkedésből, a képzeletből (*wahm*) és az analogikus következtetésből következik az eredmény. További különbség, hogy Quṭb az egész világot a *ġāhilijja* állapotában látja.

- 4) Quṭb Nadwī *Mādā ḥasira al-‘ālam bi-’l-inḥiṭāt al-muslimīn* c. könyvének előszavában elismerően ír arról, hogy a műben a *ġāhilijja* nem egy történelmi korszakot jelöl, hanem egy lelki, szellemi állapotot. Láttuk, hogy Quṭbnál is ez a legalapvetőbb vonása a terminus jelentéstartalmának.
- 5) Nadwī és Quṭb *ġāhilijja* terminusában közös, hogy a materializmust, az istentelen ideológiákat és a szexuális promiszkuitást is annak egy-egy jelének tekintik, és mindketten a kortárs muszlimok leírására is használják.
- 6) Nadwī szerint az egyénnek gyakran nehéz hűségesnek maradnia Allahhoz egy istentelen környezetben, amit Quṭb is ugyanígy lát, és ő ezért is tartja szükségesnek a muzulmán közösség létrehozását.
- 7) Nadwī és Quṭb is úgy gondolja, hogy aki szembe akar szállni a *ġāhilijjával*, azoknak nem csak az iszlám tanítását kell alaposan ismerniük, hanem a *ġāhilijját* is.
- 8) Ha figyelembe vesszük, hogy Mawdūdī eszméinek Nadwī az egyik legkorábbi csatornája az arab iszlamisták felé, és hogy továbbfejlesztette Mawdūdī *ġāhilijja* fogalmát, akkor feltételezhetjük, hogy a *ġāhilijja* terén Quṭb

közvetlen forrása Nadwī volt, és az ő szűrőjén keresztül hathatott rá Mawdūdī *ġāhilijja* értelmezése.

8. *Miért nem a kufr kifejezést használja?*

- 1) A *ġāhilijja* Quṭb által meghatározott kritériumai alapvetően „külső jegyek”, ezért egyértelműbbek és objektívebben ellenőrizhetők, nem úgy, mint a *kufr* esetében, ami „belső jegyekhez” kötődik.
- 2) Egy erkölcsi, társadalmi-politikai jelenséget kíván leírni és minősíteni, nem pedig egyéneket, és erre a *ġāhilijja* alkalmasabb.
- 3) A *ġāhilijja* használatával nem ad könnyű támadási felületet a vele egyet nem értőknek, s nem von maga után komolyabb következményeket (pl. halálbüntetés), mint tenné azt a *kufr* használata esetén.

Összegezve: a leírni kívánt jelenség leírására alkalmasabb és Quṭb céljainak is jobban megfelel a *ġāhilijja*, mint a *kufr*.

A terminus használata, azon állításokkal szemben, melyek szerint Quṭb fekete-fehérben látta a világot, azt bizonyítja, hogy látta a „szürkét” is. Ez pedig árnyalja Quṭb radikális voltának kérdését, és hogy egyenes és kizárólagos út vezetne gondolatrendszerétől a radikális/szélsőséges és dzsihádisták csoportok eszmerendszeréig.

10. *Mi Quṭb gondolatrendszerének vallási háttere, melyek a gyökerei a vallási tanításban?*

Quṭb úgy látja, hogy az iszlám az, ami minden problémára megoldást nyújt, avagy aminek hiánya minden problémának az oka. Ennek a problémahalmaznak a megnevezésére pedig egy koráni terminust, a *ḡāhilijját* használja. Egyiptom és általánosságban a muzulmán világ, sőt, az egész világ bajainak gyökerét az *‘aqīda* helyes ismeretének, és a hit megélésének (*manhaḡ*) hiányosságaiban látta. Ha az iszlám a megoldás abból három dolog fakad:

- 1) Pontosán ismerni kell az alapvető tanításait (*‘aqīda*). A kiindulópont az iszlám öt pillére közül az első, a *tawḥīd*. Quṭb számára ebből szükségszerűen következik, hogy ennek az egyetlen Istennek kell az embernek magát alávetnie, és az ő tanítását kell követnie minden téren.
- 2) Ebből az következik, hogy az iszlám nem maradhat meg a vallási gyakorlatok szintjén, hanem életmóddá kell válnia, amiben a legfőbb útmutató a Korán.
- 3) Ahhoz, hogy valaki a mindennapokban is az iszlám szerint tudjon élni, és hogy ebben külső körülmények ne akadályozzák, szüksége van egy közösségre. Márpedig a *ḡāhilijja* ezt nem teszi lehetővé. Ezért, és mert minden rendszer, mely Quṭb korában fennállt, ilyen rendszer, a muzulmán közösségnek fel kell vennie a harcot ellenük. Ez pedig átvezet minket a mozgalom kérdéséhez.

11. Miből következik a mozgalom szükségessége?

Quṭb számára abból, hogy az iszlámnak életmóddá kell válnia, egyenesen következik, hogy ehhez a muszlimnak közösségre van szüksége. A *ġāhilijja* viszont ezt nem teszi lehetővé, ezért a muzulmán közösségnek fel kell vennie a harcot ellene.

Ennek a szükségszerűségnek két főbb mozgatórugója van: egy belső, és egy külső. A belső az iszlám belső lényegéből fakad, hogy az nem csupán egy vallás, hanem egy átfogó elképzelés az életről, ami alapján az életet meg kell szervezni, és ez az iszlám első számú feladata. A külső pedig a *ġāhilijja* jellegéből fakad: mindenütt ott van, nem csak egy eszmerendszer, hanem egy aktív mozgalom.

Itt kapcsolódik össze a vallási tanítás és Quṭb azon gondolata, hogy egy mozgalomra van szükség. Ezt példázza számára a muszlimok első generációja is: miután az első években megtörtént a hitelvek tisztázása és megerősítése, előbb közösséggé, „mozgalommá”, majd állammá szerveződtek, hogy felvegyék a küzdelmet a *ġāhilijjával*. Így kerül átültetésre a vallási tanítás a gyakorlatba, és ölt testet egy mozgalomban, élcsapatban.

Tehát mind az egyén cselekvése, mind a *daʿwa*, mind a közösség aktivitása, a mozgalom, az élcsapat létrejötte alapvetően az iszlám lényegéből fakad szükségszerűen. A *ġāhlijja* csak egy katalizátora ennek a folyamatnak.

Így válik a hit egyéni szinten lelkiismereti kérdésből életmódbeli kérdéssé, és így kerül az egyéni szintről előbb közösségi, majd társadalmi, végül pedig politikai szintre. Quṭb számára tehát a politika csak eszköz a vallás, a vallási tanítás érvényre juttatására.

12. *Élhet-e egy muzulmán egy olyan államban, melynek törvényei nem egyeznek vallása tanításával?*

Quṭb egyértelművé teszi, hogy az iszlám nem pusztán rítusok összessége, hanem egy kormányzati rendszer. Allah kinyilatkoztatását kell az ítélkezés alapjává tenni, Allahra kell hagyatkozni a törvények megalkotásában, és ezek alapján kell kormányozni. Allah *hākimijj*jának az élet minden területén meg kell jelennie. A kérdésre tehát egyértelmű nem a válasz Quṭb részéről.

Quṭb azt várja az iszlám tanításának minden területre kiterjedő gyakorlati alkalmazásától, hogy az felszabadítja az embereket a más embereknek való alávetettség állapotából és így az egész társadalom számára jobb életet biztosít ezen a világon. Ugyanakkor – a jelen munkában vizsgált három művében – nem kap hangsúlyt az, hogy a kinyilatkoztatással az is célja volt Allahnak, hogy olyan életmódot jelöljön ki az emberek számára, ami nem csak evilági, hanem a túlvilági élet szempontjából is a javukat szolgálja.

4. A témában végzett publikációs tevékenység

Tanulmányok

LAKATOS Máté: A fogalomtól a koncepcióig – Sajjid Quṭb *ḡāhilijja* fogalma a *Maʿālim fī al-tarīqban*, in: *Az Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete Évkönyve 2015-2017*, szerk.: Maróth Miklós, Piliscsaba (Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete), 2018, (*Annales* II), 195–238.

LAKATOS Máté: Sajjid Quṭb élete és intellektuális fejlődése, in: *Keletkutatás*, 2014. tavasz, 21–44.

LAKATOS Máté: Sajjid Quṭb *ḡāhilijja* fogalmának értelmezése – a *ḡāhilijja* terminus értelmezése a szakterület tudósainál és ezek összehasonlítása, in: „*Hiszek, hogy megértsem!*”, szerk.: Gér A. L., Jenei P., Zila G., Budapest (Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó), 2015 (*Károli Könyvek tanulmánykötet*), 95–106.